

Čalbmi čalmmis ja suoldnečalmmis suoidnečalmmis

Sámegielaide singulatiivvat

Jussi Ylikoski

Oulu universitehta ja Sámi allaskuvla

Abstract

North Saami *čalbmi* ‘eye’ (< Proto-Uralic *čilmä) has cognates in all Uralic languages, and everywhere they refer to the visual organs of humans and animals. However, scholars have barely paid attention to the grammatical functions of *čalbmi* in compound-like formations such as *suoldnečalbmi* ‘dew eye’, *suoidnečalbmi* ‘grass eye’, *varračalbmi* ‘blood eye’, *jiěkjačalbmi* ‘ice eye’, *vuoktačalbmi* ‘hair eye’ and *muorječalbmi* ‘berry eye’. This article examines such expressions as so-called singulatives – grammatical means for individuating a single referent from a group or mass (i.e., ‘a single drop of dew’, ‘a single blade of grass’, ‘a single drop of blood’, ‘a single crystal of ice’, ‘a single human hair’ and ‘a single berry’). The article mainly discusses morphological, syntactic and semantic features of singulatives in North Saami and other present-day Saami languages, but comparable singulatives in Khanty, Mansi and Samoyed languages as well as in Hungarian suggest that singulative expressions such as *weri-čilmä ‘a single drop of blood’, *jäni-čilmä ‘a single crystal of ice; hailstone’ and *meŕja-čilmä ‘a single berry’ can, in principle, be reconstructed all the way back to Proto-Uralic.

Keywords: Saami languages, singulatives, number

1. Álggahus

Sámegielaide *čalbmi* – mainna dán čállošis čujuhan maiddái omd. sániide *tjelmie*, *tjalmme*, *čalme*, *čá'lm* ja *чальм* – lea okta dain boarrásamos sániin, maid sámegiela leat árben gitta urálalaš vuodđogielaš, mas sánis *čilmä leamaš seamma universála mearkkašupmi go dálá sámegielaš ja dadjat juo visot urálalaš gielaš, main dát sátni lea seailluhan iežas vuodđomearkkašumi, vaikko hápmi dieđus lea rievdan. Dán čállošis in dattetge olusge guorahala dáid sániid primára mearkkašumi muhto baicce dan, makkár rolla *čalmmis* lea sámegielaide giellaoahpas. Čuoččuhan, ahte *čalbmi* lea eanet go sátni: dan sáhttit atnit maiddái muhtunlágan giellaoahpalaš elemeantan, dihto láhkai measta sojahangeažusin (*-čalbmi*), jus mearridit guorahallat ášši dan giellaoahpalaš geahččanguovllus mii lea dán čálloša vuodđun.

Dán čállošis guorahalan *-čalmmi* dihtolágan numerus- dahjege lohkodovddaldahkan, man sáhtta gohčodit *singulatiivan*. Sáhkan ii leat *singulára* dahjege ovttaidlohku, muhto baicce *singulatiiva*, man mearkkašumi čilgen dárkileappot kapihttalis 2. Kapihttalis 3 ges ovdanbuvttán konkrehta ovdamearkkaid sámegiela singulatiivvain ja guorahalan daid earenoamážit semantihka geahččanguovllus. Loahpas, kapihttalis 4, digaštalan *čalbmi*-singulatiivvaid mearkkašumi sámegielaide – daid giellaoahpaide – ja áinnas sámegielaide dutkiide ja geavahedjiide. Oanehaččat daddjon guorahalan sátnehámiid dego *suoldnečalmmis* ja *suoidnečalbmi*, maid referenttat oidnojit govas 1, mii ii mange láhkai mital maidege dakkár čalmmiid birra maiguin mii dán gova oaidnit.

© 2022 Jussi Ylikoski. *Nordlyd* 46.1: 299–307, *Morfologi, målstrev og maskinar: Trond Trosterud {fyller | täyttää | deavdá | turns} 60!*, maid Lene Antonsen, Sjur Nørstebø Moshagen ja Øystein A. Vangsnes leat doaimmahan. UiT Norgga ártalaš universitehta lea almmuheaddji. <http://septentrio.uit.no/index.php/nordlyd>
<https://doi.org/10.7557/12.6304>

This work is licensed under a [Creative Commons “Attribution-NonCommercial 4.0 International”](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Govva 1: Suoldnečalmmit suoidnečalmmis. Gáldu: Wikimedia
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fullsizeoutput_3d5Morgen_dew.jpg).

Čuoččuhan dán čállošis, ahte áidna oktasaš semantihkalaš sárggus sátnehámiin *suoldnečalbmi*, *suoidnečalbmi* ja omd. *sátočalbmi* lea mearkkašupmi 'okta' dahje 'muhtun'.

2. Dutkama duogáš ja ulbmilat

Dán čálloša fáddán lea sámeielaid morfema *-čalbmi* singulatiivva dovddaldahkan. Tearbma ja doaba *singulatiiva* boahdá dálá álbmogiidgaskasaš gielladiehtaga bokte kelttalaš gielaid giellaoahpaina, main leat hállan ng. singulatiivvaid birra juo Zeuss (1853: 299–301) rájes. Dainna oaivvildit giellaoahpalaš morfemaidd, maid mearkkašupmi lea seamma go singuláras, ovttaidlogus, muhto dat lea namalassii morfema ja iige nullamorfema. Kymrigielas dát mearkkaša omd. dan, ahte sánit *adar* 'lottit', *plant* 'mánát' ja *coed* 'vuovdi; muorat' čujuhit mángga referentii, muhto čujuhan dihte namalassii ovtta loddái, ovtta mánnái ja ovtta murrii fertet lasihit daidda singulatiivagehčosa *-yn* dahje *-en*: *aderyn* mearkkaša '(okta) loddi', *plenty* '(okta) mánná' ja *coeden* ges '(okta) muorra'.

Eurohpás singulatiivvat leat adnon lagamustá kelttalaš fenomenan, maida gávdnojit gal vástagat Eurohpá máttimus gielaide gullevaš maltagielas (omd. *zarbun* 'gápmagat', *hut* 'guolit' ja *laring* 'appelsiinnat', muhto singulatiivvat *zarbuna* 'gáma', *huta* 'guolli' ja *laringa* 'appelsiidna') ja de ain guhkkelabbos dan lagas fuolkegielas arabagielas ja duoppil dáppil miehtá máilmmi. *Singulatiiva*-doaba lea dattetge oalle ođas dábálaš gielladiehtagis, ja giellatypologalaš dutkan dán fáttas lea easka álgán (omd. Haspelmath ja Karjus 2017; Grimm 2018; Dali ja Mathieu 2021). Danin ii leat imaš, ahte singulatiivvaid dutkit eai leat olusge giddden fuomášumi urálalaš gielaid dego sámegeiela potentiála singulatiivvaide, dasgo olles doaba lea leamaš amas min giellaoahppaárbevurrui ja dan suomelaš ja skandináválaš duogáži.

Dál go buvttán ođđa tearpma sámegeiela dutkamii, de lea dehálaš deattuhit ahte *singulatiiva* lea vuosttažettiin morfologalaš tearbma. Dat čujuha dasa, ahte dihto substantiivvas lea dihto earenoamáš hápmi, vaikko dan numerála mearkkašupmi ii spiehkkaš dábálaš, nu gohčoduvvon rehkenasttehahti substantiivvaid (eng. *countable noun*) ovttaidlogu mearkkašumis. Singulatiivva funkšuvdnan lea dattetge earuhit ovttaskas elemeantta, bihtáža dahje partihkkalačča mii muđui gullá stuorát homogena jovkui dahje ávdnasii, mas eai leat čielga ráját dahje eai ráját ollege. Vaikko ovddit ovdamearkkat dego sánit mearkkašumiiguin 'loddi', 'guolli' ja 'appelsiidna' eai goit sámegeiela perspektiivvas buvttet millii prototiippalaš ávnnassániid, de ovdamearkkat leatge gielain main singulatiiva lea mearkkašahhti giellaoahpalaš kategoriija. Máilmmi gielain dábáluš orru dattetge leamen dat, ahte substantiivvat main leat earenoamáš singulatiivahámit čujuhit golgosiidda (omd. *čáhci*, *varra*) dahje eará dábálaččat juogekeahtes ávdnasiidda (*jiékpa*, *muohta*, *sáddu*, *suoldni*) dahje uhcit eanet kollektiiva joavkkuide (*guolga*, *hilla*, *luomi*, *suoidni*).

Aiddo dánlágan substantiivvaid oktavuodas geavahit sámegeielain elemeantta *-čalbmi* – muhtumin maiddá dalle go ovttageardán ovttaidlogu hápmi orošii prinsihpas leamen doarvá, muhto ii dattetge leat. Omd. sámegeiela sátni *vuokta* adnojuvvo dábálaččat plurale tantum *-sátnin* mii gullo ja oidno ovttaidlogu hápmin measta dušše beare goallossániin dego *vuoktačuohppi* ja *vuoktabáddi*, muhto muđui hállat *vuovttaid* birra. Muhto dalle go hállat ovttaskas *vuoktačalmmi* birra, geavahit dábálaččat man nu sivas elemeantta

-*čalbmi*, vaikko dán elemeantta mearkkašumis illá lea gaskavuohta oaidninorgánaide. Dan dihte evttohan dán čállošis, ahte maiddáí sámegeiela -*čalbmi* sáhtášii dulkojuvvot seammasullasaš singulatiivva dovddaldahkan go kymrigeiela -yn ja maltageiela -a čuovvovaš sojahanpárain. Namahus *kollektiiva* čujuha dán oktavuodas substantiivvaid vuodđohámiide, main ii leat ovttaidlogu mearkkašupmi muhto baicce juoga man sáhtá karakteriseret kollektiivan:

	Kollektiiva		Singulára	
Kymrigeiella	<i>blew</i>	'vuovttat'	<i>blew-yn</i>	'vuoktačalbmi'
	<i>gwellt</i>	'suoidni'	<i>gwellt-yn</i>	'suoidnečalbmi'
	<i>cesair</i>	'čuorpmas'	<i>cesair-en</i>	'čuorpmasčalbmi'
Maltageiella	<i>xagħar</i>	'vuovttat'	<i>xagħr-a</i>	'vuoktačalbmi'
	<i>ħaxix</i>	'suoidni'	<i>ħaxix-a</i>	'suoidnečalbmi'
	<i>silġ</i>	'čuorpmas'	<i>silġ-a</i>	'čuorpmasčalbmi'

Vaikko čuovvovaš kapihttaliin vuoju sámegeiela singulatiivvaide, de lea buorre fuobmát ahte sámegeiella ii daninassii leat áidnalunddot, baicce diedut kymri- ja maltageiela lágan gielain veahkehit min oaidnit sámegeielas dakkár iešvuodaid maidda eai gávdno čielga vástagat lagamus eanetlogugielain maid dutkantradišuvnnat leat leamaš vuodđun maiddáí sámegeiela giellaoahpaide.

3. Sámegeielaid -*čalbmi* singulatiivva dovddaldahkan

Sámegeielaid -*čalbmi* ii oro goassege guorahallon giellaoahpain dahje muđui giellaoahpa dutkama geahččanguovllus. Dát ii dattetge mearkkaš dan, ahte *čalbmi*-morfema singulatiivalágan geavahus ii livčče leamaš oahpis juo vuosttaš sámegeiela dutkiide, geat eai namuhan fenomena iežaset giellaoahpain; sii dahke dan iežaset sátnegirjiin:

ZHJALBME, et Øje, oculus. 2 en Partikel af en Samling, faa: som: et Sands-Korn, en Draabe Blod, particula compositi cujusdam, ut: granum arenæ, gutta sanguinis. 3 en Masse i et Garn, macula retis. pl: zhjalmek.

Saddo-zhjalbme (à faddo & zhjalbme, qvod vide) et Sands-Korn, calculus arenæ.

Varra-zhjalbme (à var & zhjalbme, qvod vide) en Blods-Draabe, gutta sanguinis.

Dás Knud Leem (1768) addá davvisámegeiela *čalbmi*-sátnái golbma mearkkašumi: vuosttamuzžan oaidninorgána ja goalmmádin mearkkašumi 'fierbmečalbmi', muhto dan ovdal nubbin mearkkašupmin lea 'en Partikel af en Samling', nugo dajaldagain *sáttočalbmi* 'et Sands-Korn' ja *varračalbmi* 'en Blods-Draabe'. Seamma ášši lei juo ovdal su fuomášuvvon máddelis, go Petrus (Pehr) Fiellström (1738: 144) muitalii ahte ruotageiela *sandkorn* lei sámegeillii *saddetialme*. Dás ii leat vejolaš vuodjut buot sátnegirjiide, muhto maiddáí Nielsen (1932 s.v. *čál'bme*) muitala, ahte dát mearkkašupmi lea 'single particle of something', ja su ovdamearkkat leat *káffečalbmi*, *sáttočalbmi*, *muohtačalbmi*, *arvečalbmi* ja *suoldnečalbmi*. Sammallahti (2021) ođđasamos sátnegirjiis dákkár sátnit leat juo logiid mielde: omd. *s-álgosaččat* leat *sáltečalbmi*, *sáttočalbmi*, *siehppačalbmi*, *sitnočalbmi*, *sohkarčalbmi*, *suoidnečalbmi* ja *suoldnečalbmi*. Dattetge dát ovdanbuktojit ovttaskas sátnin mat gullet sátnegirjiide muhto eai oro dán rádjai gullan giellaoahppagirjiide.

Ieš goittotge jurddašan, ahte bajábeale dajaldagat gullet giellaoahppii seamma ollu go sátnegirjiide. Jus diehtit – maiddáí mii geat leat oahppan sámegeiela giellaoahppagirjiin eatge eatnigiellan – ahte -*čalbmi* lea giellaoahpalaš elemeanta man sáhtá lasihit ávnnassániide, eat dárbbas jur smiehttat, maid mearkkašit omd. *bihcečalbmi*, *borgačalbmi*, *hillačalbmi*, *muoldačalbmi* ja *nisočalbmi*, vaikko dat orrot váilumin buot sámegeielaid sátnegirjiin:¹

¹ Buot dán artihkkala ovdamearkacealkagiid lean gávdnan – nu go láven – buhttemeahtun divrras SIKOR-korpusis, mii ii jáhku mielde oba gávdnoše sámegeielaid oahppiid, dutkiid ja eará geaveaheaddjiid illun almmá Trond Trosterud barggu haga.

- (1) *Lottánjávrrri alde rámsškuha soajáidis čearret, mii šealggáhallá ja bilaida dego **bihcečalbmi**, mii nástin gearrá muohtagierragis.*
- (2) *Lea fiertu, veaháš bieggá ja veaháš **borgačalmmi**.*
- (3) *Ánddar lea goahtedáhku nala jođđan šattažit; dalle eai **hillačalmmi** gul cahkket goikeseammaliid buollit.*
- (4) *Ja du mañisboahhtit šaddet nu eatnagin go **muoldačalmmi** eatnama alde, – –*
- (5) *1,25 lihtter čáhci, 50 g jeasta, 4 tb sálti, 1,5 dl biellemas siepmanat, 2 dl olles **nisočalmmi**, 3 dl roava nisojáffut – –*

Mii sáhttit dulkot dáid sániid riehta, go diehtit ahte *bihci*, *borga*, *hilla*, *muolda* ja *nisu* čujuhit dihtolágan ávdnasiidda, materiálaide, dahje dain leat juohke dáhpáhusas dakkár referanttat maid eat dábálaččat rehkenastte: eai láve leat ”okta bihci”, ”guokte muoldda” dahje ”golbma nisu”. Sátnegrijjiin váilot maid *bihcečalbmi* ja *muorječalbmi* mat liikká áinnas geavahuvvojit, ja dalle maid lea sáhka das, ahte geavahit morfema *-čalbmi* čujuhan dihte dakkár entitehtii mii lea juo Leem (1768) sániiguin ’en Partikel af en Samling’. Muhto kymri-, malta- ja mángga eará giela giellaoahpa dutkiid sániiguin omd. *bihcečalbmi* sáhtta dulkojuvvot singulatiivan – giellaoahpa mearridan hápmin substantiivii. Dovddaldatkeahkes ovttaidlogu hápmi *bihci* ii dábálaččat čujut ovttá bihcái muhto baicce bihcái ávnnasin; duohta ovttaidlogu mearkkašumi *bihci* oázžu easka dalle, go *bihcečalbmi* dan muitala. Lea dattetge fuomášan veara, ahte vaikko *bihcečalbmi* (1) ja eará sullasaš sániid čujuhit ovttaskas partihkkaliidda, de dain sáhtta dasto ráhkadit mánggaidlogu hámiid dego *borgačalmmi* (2), *hillačalmmi* (3), *muoldačalmmi* (4) ja *nisočalmmi* (5), mat čujuhit mángga ovttaskas entitehtii oktanaga – seamma láhkai go rehkenasttehahtti substantiivvaid mánggaidlogu hámit dábálaččat.

Vaikko bajábeale ovdamearkkat bohtet davvisámegiela, de lea dehálaš fuobmát, ahte sullasaš singulatiivvat gávdnojit miehtá Sámi. Muhtun sámegiela leat ain oalle uhccán govviduvvon, muhto singulatiivvat eai oro gieđahallon ovttage sámegiela giellaoahpain makkárge namahusain (gč. dattetge Nielsen 1926: 306 gii ovttá linnjás namuhastá hámiid *vuovttat* ja *vuoktačalbmi*). Leksikála perspektiivvas dákkár ”čalmmiid” leat oanehaččat gieđahallan maid Aikio (2009: 61–63) gárjilgiela loatnasáni *čilmu* ’rihpa’ oktavuodas ja Helander (2016: 43) ges sámegiela skuvlaohppiid movttiidahttima guorahaladettiin.² Dan dihte lea vuogas čájehit eanet cealkkaovdamearkkaid eará sámegielain:

Anárašgiella

- (6) *Ko muáttá stuorrá **muotâčoolmij**, te enâmist lii talle **hablâmuotâ** adai **muotâ** lii haablâs.*
- (7) *– – mun jiem tiede maht lii ko táán Njellim kuolbânist lâi ovdil **jäävvil** já tääl lii puoh kuorbâm nuuvt, et ij **jäävvilčalme** oinuu já tääbbin lâi muorâ já lijjiu pikkâseh, mut muoi Ristnâá-Piättâr-Mattijn juudijm ubbâ peeivi já tilâ te finniim pikkâšij, puoh lii poldum.*
- (8) *Nijâlâs torske kodâ miljovn **meiničalmed** 50–150 meetter jienjâlvuotân.*
- (9) *Taan räi kavnum **kollečoolmijn** stuárrâamus teedij 393 gr já tot kavnui Suálhüielgi kuávlust.*

Julevsámegiella

- (10) *Dan diehti dát ájnna álmâj guhti juo jábmema lahka lij, oattjoj máttov lægodibme degu alme náste ja merragátte **sáttojtalme**.*
- (11) *Valla, jus li edna **jiegnatjalme**, tjâsjoajkátja jali stuorra **dubmetjalme** atmosferran, de tjuovgga almmemáddaga guovlluj máhtta árrot gebmusap ja vielggadabbon, – –*
- (12) *Da lidjin gájka náv gievra ja fámulattja, sijâ buohta mân dâbdiv iehtjam virdujiddje **muohtatjalmmen**.*
- (13) *Ja de diedij bájkev gânnâ agev lidjin riek állo sare, ja gâ dâhku jávsâdij, de ájtsaj ij lim ávvânis **muorijetjalme** dâppe.*

Máttasámegiella

² Aikio (2012: 62–63) namuha maid, ahte sámegiela *šalbmi* (omd. *áibmešalbmi*, *ákšošalbmi*, *nállošalbmi*) lea suomelaš loatnasáni, man vuodđun lea suomagiela *silmä* ’čalbmi’. Mánge sámegiela geavahit dattetge *šalbmi*-sáni vásttan sáni *čalbmi*.

- (14) *Dihthe akteges jeahna ebrietjelmide* ååredæjjese damta.
 (15) *Lasth jih lopme-tjelmieh* hispieh.
 (16) *Daelie jis maahta aereden fahkedh, biejjhguakoe, mohte jueskie guktie kraesine jih jeatjah sjædtojne suelnetjelmieh* guhkiem aeredsbiejjiem doekoe.
 (17) *Saajve-Biehtere nåejtietjaetsiem boengeste ohtsede jih naan tjaetsietjelmetjh* Saajve-Læjsan tjelmide beaja.

Dát ovdamearkkat mitalit ollu sámeگیelaid *čalbmi*-singulatiivvaid birra. Okta dábálamos konteaksta lea dalle go hállat ovttá dahje mángga muohtačalmmi birra (*muotáčalme* (6), *muohtatjalmme* (12), *lopme-tjelmie* (15)), ja sullasaš meteorologalaš sánit leat *jiekja*, *arvi* ja *suoldni* (julevsámeگیela *jieggatjalmme* (11), máttasámeگیela *ebrietjelmie* (14) ja *suelnetjelmie* (16)). Daidda laktása maid čáhci sihke arvvis ja muđui golggossátnin. Vaikko čáhcečalbmi dahjege *tjaetsietjelmie* lea juo uhcci, de vel uhcibun daid govvidit diminutiivvasuorgádušat *tjaetsietjelmetje* dahje *tjaetsietjelmetje* 'čáhcečalmmás' (17). Eanet fásta partihkkaliidda gullet meadđenčalbmi (*meiničalmi* (8)), juo badjelis namuhuvvon sátočalbmi (*sáttojtjalmme* (10)) ja muorječalbmi (*muorjjetjalmme* (13)). Vel uhcibut leat gavjačalmmit (*dubmetjalmme* (11)) maid mihtidit mikromehteriid ja nanogrammaid mielde, muhto oalle stuoris lea 393-grammasaš gollečalbmi (*kollečalme* (9)). Buot dásullasaš sánit gávdnojit maiddá davvisámeگیelas, muhto ovdamearkkas (7) namuhuvvon *jäävvilčalme* ('jeagilčalbmi') lea sátni masa in leat fuobmán autenttalaš vástagiid eará gielain.

Lea maid fuomášán veara, ahte mángga ovdamearkacealkagis vuhtto čielga kontrásta singulatiivahámi ja dábálaš, ávnnassáni "ovttaidlogu" hámi gaskkas: Ovdamearkkas (6) daddjo, ahte anárašgillii gohčodit muohttaga (*muotá*) namahusain *hablámuotá* dallego *muáttá stuorrá muotáčoolmijd* dahjege muohtta stuorra muohtačalmmiid, ii omd. "stuorra muohttaga", man ávnnassániin livččii váttis dadjat. Seamma láhkai ovdamearkkas (7) lea sáhkán dat, ahte Njellima guolbanis gávdnuu ovdal jeagil, muhto dál ii oidno ii jeagilčalmige, ii okta bihtášge dan ávdnasis man ovdal vásihedje dego juogekeahtes ollisvuohčan. Ja de vel máttasámeگیela *nåejtietjaetsie* (17) mii lea čáhci man sáhtta váldit ozas ja juohkit uhcit čáhcečalmmážiidda. Ovdamearkkas (15) ges sáttáhallet ovttaskas lasttat (*lasth*) ja ovttaskas muohtačalmmit (*lopme-tjelmieh*), mii čájeha bures dan, ahte *laste* 'lasta' ii leat *lopme* lágan ávnnasátni ja danin dalle geavahit dábálaš mánggaidlogu hámi eatge singulatiivvaid dego **!?!lastetjelmie(h)*.

Eará sámeگیelaid dego mat nuortalašgiela buohta eai gávdno nu stuorra dutkankorpusat go badjelis namuhuvvon gielaide buohta, muhto T. I. Itkonen (1958: 644–645) stuorra sátnegirji namuha omd. nuortalašgiela ovdamearkkaid *muóttčá'lmm*, *čää'ccčá'lmm*, *mue'rjjčá'lmm*, *lue'mčá'lmm* ja *sáá'rrčá'lmm*. Aiddo dát sátnegirji čilge dáid singulatiivvaid mearkkašumi namalassii numerálain '1': *mue'rjjčá'lmm* lea suomagillii '1 marja', *lue'mčá'lmm* ges '1 hilla' ja *sáá'rrčá'lmm* '1 mustikka'. Seamma gáldu sisttisoallá lasseovdamearkkaid maiddá gieldda- ja darjjesámeگیelas (omd. 'jokja-', 'muohta-', 'varra-', 'sáto-' ja 'vuoktačalbmi').

Buohkanassii buot ovdamearkkat, maid dán rádjai lean ovdanbuktán, čájehit ahte *čalbmi*-elementtaid guovddáš funksiivvudna sámeگیelain lea earuhit ovttá dihto partihkkala dahje eanet ovttaskas partihkkaliid stuorát, daninassii juogekeahtes ollisvuodas, gavjačalmmážiid rájes gitta badjel miljovdna geardde stuorát ja miljárda geardde losit gollečalmmiid rádjai. Dákkár "čalmmiid" hámit varierejit sakka, mii orru čujuheamen dasa, ahte *čalbmi*-elementtas ii dábálaččat leat makkárge konkrehta leksikála mearkkašupmi, man hámi sáhtášii omd. sárgut.

Áidna stuorát erohus sámeگیelaid gaska orru leamen dat, ahte máttasámeگیelas geavahit sáni *goelke-tjælie* "guolgačoalli" dan sadjái mii davvin lea *guolgačalbmi*, ja maiddá julevsámeگیelas lea *vuobddatjalmme* lassin maid *vuobddatjoalle*, guktot jorgaluvvon sátnegirjjiin 'hárstrá'. Nuppe dáfus lea namuhan veara, ahte vaikko *vuodjačalbmi* ja dan vástagat eará davimus sámeگیelain eai oro geavahuvvomin neutrála singulatiivan muhto baicce seamma kulinára mearkkašumis go eanetlogugielaid *smørøye*, *smöröga* ja *voisilmä*, de máttasámeگیela *voeje-tjelmie* lea sátnegirji mielde dárogillii *fettprikk på vann* (Bergsland ja Magga 1993 s.v.), muhtunlágan singulára dat maid.

4. Digaštallan

Dán čállosa álgu rájes lean viggan čuočuhit, ahte davvisámegiela *-čalbmi* ja dan vástagat eará sámegielain doibmet singulatiivva dovddaldahkan dalle, go elemeanta *-čalbmi* laktása substantiivii, man vuodđohápmi čujuha árgabeaieallimis uhcit eanet juogekeahtes ávdnasiidda dego *čáhci*, *muohta*, *varra*, *sáttu*, *suoidni* ja *vuovttat*. Dat boahtá ovdan earenoamáš konkrehtalaččat dalle go hállat omd. *muorječalmmi* ja *káffečalmmi* birra, dasgo daid lea veháš lunddolut rehkenastit go omd. *sáttočalmmiid* ja *suoldnečalmmiid*. Jus *čalbmi*-elemeantta oppalaš mearkkašumi galggašii čilget ovttain sániin, de dat lea lagamustá 'okta' dahje 'muhtun', ja aiddo dán tearpmain *singulatiivva* lávejit oavvildit.

Dakkár funkšuvdna, mii ng. singulatiivahámiin láve gielain leat, gullá eanet giellaoahpa go sátnevuorkká beallái. Elemeanta *-čalbmi* lea dattetge olggosoidnit dego substantiiva, mii laktása nuppi substantiivii, ja boadusin lea goallossáni. Dát leage árbevirolaš oaidnu das mo ja gos omd. *sáttočalbmi* ja *suoldnečalbmi* galget govviduvvot. Dán čállosis ii leat sadji vihkkedallat buot daid sivaidda manin dát oaidnu maid lea áddehahtti ja manin in leat dan ollásit hilgumin. Háliidan baicce oanehaččat buohtastahhtit morfema *-čalbmi* sajádaga kánske juohke sámegiela giellaoahpas dasa, maid lean eará sajiin čállán morfemaid *-ráigge* ja *-guovttos* birra.

Ylikoski (2014, 2015) guorahallá ng. prolatiiva sátnehámiid dego *bálggesrái(gge)*, *bálggesrájge* ja *baalkaraejkiem*, mat orrot hámi dáfus dego čadačuovgi goallossáni, muhto daid funkšuvnnat sámegielain leat eanet kásusa láganat: *bálggesráigge* ii muital ráiggi birra – seamma láhkai go *suoldnečalbmi* ii muital dábalaš čalmmi birra. Dan sadjái dát hápmi sulastahtá earenoamážit báikekásusiid, maiddá syntávssa dáfus: *Mii? – Dat boares bálggis : Gos? – Dan boares bálgás : Gokko? – Dan boares bálggesrái(gge)*. Aikio ja Ylikoski (2022: 157, 174) ges čilgeba, ahte vaikko morfema *-guovttos* (~ *-guoktá*) čielgasit laktása numerálii *guokte* ja orru sáni lágan – ja geavahuvvo sátnin goit gihpus *dat guovttos* – de dattetge dat geavahuvvo dábalaččat sátnehámiin dego *nieiddaguovttos* ja *váhnenguovttos*, main dan mearkkašumi lea guvttiidlogu mearkkašumi, vaikko vel geavahuvvoge dábalaččat dušše definihta olmmošpáraid birra.³ Dát guokte morfema eaba dieđus leat seamma čielga sojahangehčosat go lokatiivva *-s* dahje mánggaidlogu *-t* – eaba seamma oanehaččat, opáhkát dahje seamma bákkolaš oasit sámegiela giellaoahpas. Dattetge dat leaba dan made giellaoahpalaš morfemat, ahte daid sáhtá buohtastahhtit maiddá čielga sojahangehčosiiguin. Dán čállosa fáttá, *čalbmi*-singulatiivva, dilli lea maiddá aiddo dákkár: ii áibbas giellaoahpalaš, muhto ii suige áibbas leksikála morfema, dábalaš substantiiva. Buot dát ”ođđa” sojahanmorfemat orrot leamen muhtun láhkai giellaoahpa ja sátnevuorkká rájá alde.

Badjelis lean karakteriseren *čalbmi*-hámiid álkivuoda dihte singulatiivan, muhto sámegielaid singulatiivvain lea dat iešvuolta, ahte *čalbmi*-loahppasaš singulatiivvat leat čielgasit ovttaidlogu hámit, singulárat. Viehka dávjá dat dattetge geavahuvvojit mánggaidlogu hámiin dego *suoldnečalmmit*, čujuhan dihte eai dušše suoldnái dihtolágan ávnnasin dahje (ovtta) *suoldnečalbmái* muhto baicce mángga *suoldnečalbmái*. Dát ii leat singulatiiva-doahpaga prototyhpalaš funkšuvdna, muhto dattetge dábalaš gielain, main lea singulatiivamorfemat mat leat čielgasit affivssat – ovdamearkka dihte kymrigielas (Haspelmath ja Karjus 2017: 1221; Grimm 2018: 529, 533–534). Dákkár singulatiivvaid lea vejolaš gohčodit dárkilut namahusain *individualiserejeadji* (*individualizer*; gč. omd. Haspelmath 2019).

Loahpas sáhtá namuhit vel ovtta earenoamáš iešvuoda, man maiddá sáhtá dulkot singulatiivvaid vuollešládjan. Michaelis (2013) hállá ng. antiduála birra, mainna son čujuha dasa mo muhtun gielain earenoamážit páralaš rumašlahtuid ovttaskas láhtuide sáhtá čujuhit earenoamáš vugiiguin dalle, go háliida deattuhit ahte hállá dušše ovtta oasi birra. Sámegielain oainnat geavahit elemeantta *-čalbmi* maiddá dalle:

- (18) *Gili čada váccedettiin Aili luittii gieđa Elvi ruoidna oalgečalmmi ala oadjudan dihte su.*
 (19) *Su eallin gal ii rievdda, vaikko vel leage addán nuppi maninčalmmi vielljasis.*

³ Hárvenaš muhto mángga eatnigiela mielde giellaoahpalaš spiehkastagat oidnojit ovdamearkkain (i–ii), main definihta guvttiidlogu hámit leat ráhkaduvvon sániin mat čujuhit heakkahis tiŋgaide. Guktot ovdamearkkat bohtet Gunvor Guttorm duodjái guoskevaš dieđalaš artihkkaliin, main duojár-čállis lea hui lagas oktavuolta gahpirguoktáin ja báhkiguoktáin maid analysere:

- (i) *Muhto dán ge gahperguoktás leat stuorra erohusat.*
 (ii) *Oainnán báhkiguoktá leaba dego jumežat.*

Sullasaš hámit leat maid *bálločalbmi* ja julevsáme giela *buolvvatjalmme* 'čibbedákti'. Dákko maid oaidnit, ahte *-čalbmi* addá rumašlahhtonamahusaide mearkkašumi 'okta' dahje 'muhtun' dahje sáhtttá mánggaidlogu hámiin individualiseret daid refereanttaid eanet go dábálaččat (*oalgečalmmit*, *maninčalmmit*).

Dán čállosa álggus čujuhin dasa, ahte sáme giela *čalbmi* lea okta boarrásamos árbesániin, mat leat gávdnon juo urálalaš vuodđogiela. Dás ii leat vejolašvuohta vuodjut sáme gielaid singulatiivvaid álgo-historjái, muhto oanehaččat sáhtttá namuhit, ahte vuodđourálalaš **čilmä* 'čalbmi' mañisboahhtiin leat oalle seammalágan singulatiivva funkšuvnnat maid eará gielain, earenoamážit Sibirjjá mañisi-, hanti- ja samojedagielain, ja muhtun muddui maiddá uñgáragielas. Dáid gielaid singulatiivvaide lea gidden eanet fuomášumi easka Däbritz (2021). Ieš lean eará sajis (Ylikoski 2021) evttohan, ahte muhtun sáme gielaid singulatiivvaid sáhtášii Sibirjjá gielaid vuodul rekonstrueret gitta urálalaš vuodđogillii. Dákkár sánit sáhtášedje leat omd. **merja-čilmä* 'muorječalbmi' ja **lumi-čilmä* 'muohtačalbmi' dahjege máttasámegillii *lopmetjelmie*, ja earenoamážit **veri-čilmä* 'varračalbmi' ja **jähji-čilmä* 'jiekŋačalbmi', maidda orrot gávdnomiin dárkilis vástagat nuge gáiddus gielain go davvihantigiela (*wür sem* 'varračalbmi') ja uñgáragielas (*jégszem* 'čuorpmasčalbmi'). Maiddá julevsáme giela *buolvvatjalmme* 'čibbedákti' sáhtášii adnojuvvot árbin hámis **pu/oxli-čilmä*, mii lea vuovdeenetsagiela otnon hápmiin *fuase* 'čibbi' (Aikio 2012: 230) ja selkupagiela seilon goallossátnin *nylcaü (pulsaj) ~ nylxaü (pulxaj)* (Bykonja et al. 2005 s.v.). Lea maid miellagiddevaš fuobmát, ahte dánlágan singulatiivvat gávdnojit aiddo dain urálalaš giellabearraša gielain, main gávdno maiddá guvttiidlohku. Sáme gielaid lassin Eurohpá bealde eai leat dákkár urálalaš gielat; muđui Eurohpá urálalaš gielain numerusvuogádagat leat seammaláganat go ovdamearkka dihte suomagielas: ovttaidlogut ja mánggaidlogut, muhto guvttiidloguid ja singulatiivvaid haga.

Dán oktavuodas lea maid vuogas namuhit, ahte sullasaš singulatiivvat, maid vuodđun leat substantiivvat mearkkašumiin 'čalbmi', gávdnojit maiddá muhtun eará gielain, muhto dábálaččat dat eai gal leat. Urálalaš giellabearraša nuorttimus rávdas Gaska-Sibirjjás hállojuvvo kettagiella, mii lea jeniseilaš giellabearraša mañimuš ealli giella. Doppe maid leat singulatiivvat dego mat *e:l* 'muorji' → *e:l'des* 'muorječalbmi', *qo*: 'čuorpmas' → *qo:des* 'čuorpmasčalbmi' ja *hán'aj* 'sáttu' → *hundes* ' ~ *hán'ajdis* 'sáttočalbmi', ja dán singulatiivagehčosa *-des* 'álgovuodđun atnet substantiivva **des* 'čalbmi', mii lea seilon sátnin *hās* 'čalbmi' (Helimski 2016: 157–159). Eanet čielga paralleallat eai dattetge oro álkit gávdnamis, muhto liikká lea vejolaš gávdnat sullasaš fenomenaid maiddá omd. Afrihkás: Máttá-Sudana luwogiela čujuhit vuonccesmoađi (*jén*) ovttaskas loddái sániin *wŋ jén*, bustáválaččat "čalbmi vuonccis" dahjege várra "vuonccesčalbmi" (Storch 2014: 278–279).

5. Loahpahus

Dán čálloš lean geahččan, dulkon ja čilgen sáme giela *čalbmi*-morfema singulatiiva geavahanvugiid dihtomiellalaččat giellaoahpa perspektiivvas. Fertet dattetge muitit, ahte dát lea vuosttaš dutkamuš mii geahččala áddet *suoldnečalmmiid*, *suoidnečalmmiid* ja mánga eará *-čalmmi* dán odđa geahččanguovllus, ja mánga detálja báhcet ain guorahalakeahhtá. Dárkilut guorahallama haga báhcá earret eará dat, ahte muhtun suopmaniin *luomečalbmi* čujuha ovttá olles muorjái, muhtun eará suopmaniin ges dakkár ovttaskas – na, luomečalmái – mat leat ovttá muorjjis mánga, jus ii leat ng. ovttáčalmmat luomi. Namuhan veara leat maid ovdamearkka (3) *hillačalmmit*, mat "eai – – cahkket goikeseammaliid buollit". Dát ovdamearka boahťa davvisáme giela oarjjimus suopmaniin ja soaitá orrut amas mángga guovllus, muhto dása maid gávdno miellagiddevaš parallealla selkupagiela, man sáni *tii haj* 'čuonan' etymologalaš vástta sámegillii livččii "*dollačalbmi*" (< urálalaš vuodđogiela **tuli* + **čilmä*). Lassedutkamušat áinnas dárbbášuvvojit, ja okta dutkanfáddá livčče maiddá erohusat dábalaš mánggaidlogu hámiid ja singulatiivva mánggaidlogu hámiid semantihkas (omd. *guolggat* vs. *guolgačalmmit*, *vuovttat* vs. *vuoktačalmmit* muhto maid omd. *muohttagat* vs. *muohtačalmmit*).

Vaikko lean dán čálloš háliidan čuočuhit, ahte dás guorahallon sáme gielaid *čalbmi*-dajaldagaid sáhtášii atnit dihtolágan singulatiivahápmiin, de dat eai suige leat seamma čielga sojahanhámit go giela dábálamos sojahanhámit (dahje omd. kymri- ja maltagiela singulatiivvat oanehis gehčosiiguin *-yn/-en* ja *-a*; gč. kapihtala 2). *Čalbmi*-singulatiivvaid sáhtttá baicce buohtastahttit maiddá *ráigge*-prolatiivvain ja *guovttos*-duálain, mat leat sáme giela goallossániid ja sojahanhámiid rájá alde – nubbi (ja dávjá historjjálaš) juolgi sátnevuorkkás, nubbi ges nannosit giellaoahpa bealde.

Gáldut

- Aikio, Ante. 2009. *The Saami loanwords in Finnish and Karelian*. Näkkökirji, Oulu universitehta, Oulu.
- Aikio 2012 = Luobbal Sámmol Sámmol Ante (Aikio, Ante). 2012. On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences and Proto-Uralic *x. Girjjiis *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue. Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*, doaimmahan Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi ja Erika Sandman, s. 227–250. Sociéte Finno-Ougrienne, Helsinki.
- Aikio, Ante (Luobbal Sámmol Sámmol Ante) ja Jussi Ylikoski. 2022. North Saami. Girjjiis *The Oxford guide to the Uralic languages*, doaimmahan Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso ja Elena Skribnik, s. 147–177. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198767664.003.0010>.
- Bergsland, Knut ja Lajla Mattsson Magga. 1993. *Áarjelsaemien daaroen baakoegærja. Sydsamisk norsk ordbok*. Idut.
- Bykonja, Valentina, Nadežda Kuznecova ja Natal'ja Maksimova. 2005. *Sel'kupsko-russkij dialektnyj slovar'*. Izdatel'stvo Tomskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta, Tomsk.
- Dali, Myriam ja Eric Mathieu. 2021. Singulative systems. Girjjiis *The Oxford handbook of grammatical number*, doaimmahan Patricia Cabredo Hofherr ja Jenny Doetjes, s. 275–290. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198795858.013.13>.
- Däbritz, Chris Lasse. 2021. Typology of number systems in languages of Western and Central Siberia. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 66: 85–138. <https://doi.org/10.33339/fuf.97288>.
- Fjellström, Petrus. 1738. *Dictionarium Sueco-Lapponicum*. Stockholm.
- Grimm, Scott. 2018. Grammatical number and the scale of individuation. *Language* 94(3): 527–574. <https://doi.org/10.1353/lan.2018.0035>.
- Haspelmath, Martin. 2019. A discussion with Edith Moravcsik about singulative markers and individualizers. Diversity Linguistics Comment. Posted on 2019-06-26 by Martin Haspelmath. <https://dlc.hypotheses.org/1808>.
- Haspelmath, Martin ja Andres Karjus. 2017. Explaining asymmetries in number marking: Singulatives, pluratives, and usage frequency. *Linguistics* 55(6): 1213–1235. <https://doi.org/10.1515/ling-2017-0026>.
- Helander, Nils Øivind. 2016. *Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella. Gielladiđolašvuotta, čálamáhttu ja guovttegielatvuotta*. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.
- Helimski, Eugene. 2016. S-singulatives in Ket. *Journal of Language Relationship* 14(3): 157–163. <https://doi.org/10.31826/jlr-2017-143-404>.
- Itkonen, T. I. 1958. *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Leem, Knud. 1768. *Lexicon Lapponicum bipartitum. Pars prima. Lapponico - Danico - Latina*. Nidaros.
- Michaelis, Susanne Maria. 2013. Antidual of paired body-part terms. Duojsis *The atlas of pidgin and creole language structures*, doaimmahan Susanne Maria Michaelis, Philippe Maurer, Martin Haspelmath ja Magnus Huber. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig. <https://apics-online.info/parameters/27.chapter.html>.
- Nielsen, Konrad. 1926. *Lærebok i lappisk. I. Grammatikk*. A.W. Brøgger, Oslo.
- Nielsen, Konrad. 1932. *Lappisk ordbok. Grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. Vol. I. A–F*. Aschehoug, Oslo.
- Sammallahti, Pekka. 2021. *Sámi-suoma sátnegirji. Pohjoissaame – suomi -sanakirja*. Davvi Girji, Kárášjohka.
- SIKOR = SIKOR. UiT Norgga árktalaš universitehta ja Norgga Sámedikki sámi teakstačoakkáldat. Veršuvdna 01.10.2021. <http://gtweb.uit.no/korp/>.
- Storch, Anne. 2014. *A grammar of Luwo. An anthropological approach*. Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/clu.12>.
- Ylikoski, Jussi. 2014. Davvisámegeiela -ráigge – substantiiva, advearba, postposišuvdna vai kásus? *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2014: 47–70.
- Ylikoski, Jussi. 2015. From compounds to case marking: Prolatives in South Saami and Lule Saami. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 39: 101–155.

JUSSI YLIKOSKI

- Ylikoski, Jussi. 2021. Ice eyes, blood eyes: Remarks on the Uralic singulative marker *ćilmä ‘eye’.
Språkets funktion 17, 26.–27.5.2021, Åbo.
[https://www.academia.edu/49054434/Ice_eyes_blood_eyes_Remarks_on_the_Uralic_singulative_mar
ker_ćilmä_eye](https://www.academia.edu/49054434/Ice_eyes_blood_eyes_Remarks_on_the_Uralic_singulative_marker_ćilmä_eye).
- Zeuss, J. C. 1853. *Grammatica Celtica*. Weidmann, Lipsia.